

pătă de produse chimice. Industria prinde rădăcini și în această lume de idilă în care albastrul profund al muntelui se îmbină cu dulcele verde al culturilor. În schimb, unde o ceată întreagă de muncitori lucra, acum vre-o cincisprezece ani, pentru scopurile războiului, locuințele frumusele sânt aproape cu totul pustii și fereștile sparte arată curios în fațadele cu așa de noua înfățișare. Omul n'are dăinuire; munca lui singură există — și câștigul.

3. Los Angeles.

Pe marginea mării, tăind pe alocurea tunele, calea ferată duce spre Los Angeles, cetatea Arhanghelilor. Nume spaniol, precum aici totul arată pe cei înlocuiți în stăpânire, izgoniți. Toți sfinții calendarului catolic figurează în răsunător veșmânt spaniol, din sus de cetatea bunului Sfânt Francisc până la „îngerii” aceștia de aici.

Dimineața, aceiași munți aspri, clădiți în bolovani, și în marginea lor, aceiași dulce verdeață, aceleași șiruri de nuci, aceleași vechi trunchiuri învârtite, aceiași viță și, ca așezare omenească, aceiași tristă înjghebare de lemn. Pe alocuri lespezi uriașe, ca niște monstruoase broaște țestoase, mănâncă ogorul proaspăt lucrat și îngrijita livadă.

Acum tăiem de-a dreptul prin piatra seacă, supt palatele gigantilor. Dincolo, aceiași vegetație nouă, sprințară, ca de ieri, supt dreapta strajă a înalților eucalipti. Și portocalul apare în aceleași rânduri chibzuite: fructul roșu râde diimineața. În cutare loc, lângă un raiu al persicilor, imense sere de flori. Ca și lângă San Francisco anunțuri chiamă la cumpărare de terenuri capabile de a da astfel de rendement. În unele din aceste „ranch”-uri (de la spaniolul rancho) găini cu miile acopăr pământul cu o zăpadă de pene. Și unde nu e decât nisipul gol și sec fabrica vine, își sapă gropile și-și înalță mașinile.

Los Angeles nu e un oraș decât în centrul suprapopulat, în care cât e ziua de mare se încurcă automobilele și se îmbulzesc trecătorii între înaltele clădiri, lipsite, din fericire, afară de casuri isolate, de masa mesopotamică și egipteană a sky-scaperelor. Incolo, localitatea de un milion două sute de mii de locuitori se desface în grupe ori se înșiră în nesfârșite alei.

Iată de-o parte clădirile Universității, cu turnul venețian și înaltele ziduri de cărămidă în același stil de *convento* italian din secolul al XIV-lea. Iată imposanta masă a Museului, cu pereții roșii lucrați în losange, cu săpăturile în piatra intrării, cu întregul complex de palat spaniol din epoca iesuită, bogat în terase, acoperit cu olane foarte coșcove. Înuntru desemnuri și scîițe frumoase, și de Degas, de Lucien Simon, un grup important de lucrări americane, hotărât foarte bune, ca ale lui Child Hassam, ale lui Henri, cu simțul peisagiului de aici, cu efecte puternice de colori șterse și de colori triumfante. Se adaugă o foarte bogată colecție de artă chineză — multe pânze mari—, una de ceramică europeană. Pentru moment și o expoziție particulară de covoare persane înflorite și de altele în care naturalismul se înfrașește cu *stilul geometric al Mongoliei* (deci Mongolia servește și azi ca element de legătură în arta lineară între Asia Mică și America; lucru important de reținut).

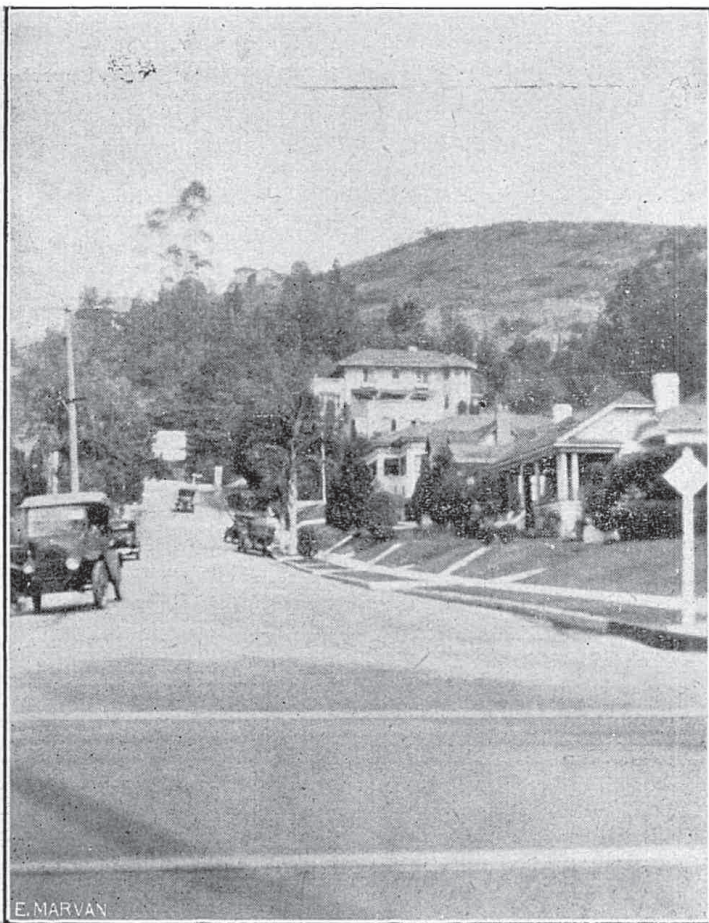
Liniile de case cu vârful rătezat, cu descîlizături capricioase pentru uși și ferești, a mormanelor galbene după datina strămutată a Spaniei și, iarăși, după amintirea, neașteptată, a zidurilor mexicane, urmează zeci de mile fără sfârșit. Te simți strămutat în această lume de livezi, dintr'o comună în alta, purtând numele iberice de odinioară ori nouă nume simbolice pentru frumuseța acestei admirabile naturi. Prăvălii în care se resfață cele mai splendide fructe, unele necunoscute, ca para *avogado*, cu carnea bogată și un singur sâmbure, întrerup șirul de că-

suțe; reclama îmbracă toate formele închipuirii: una se termină printr'o moară de vânt. Dar ceia ce farmecă e livada, proaspătă livada generoasă în fructe: roșiile portocale, afârnând din frunzișul întunecat, pe care le *incălzesc* grădinarii cu sobițe de fier, le culeg bronzații Mexicani cu aspect de Indieni razboinici și le așează în cutiile în care vor călători de-a lungul Americii în trenuri speciale (este și a douăzecea „expoziție națională de portocale”), piperul cu frunza pieptene, care-și lasă pe stradă rosele boabe abia înjghebate; trandafirii se acață de toți păreții. În marginea acestui raiu făcut de omul singur, de mintea și de mâna lui în locuri unde adesea nu plouă odată în zece luni, muntele adânc albastru, scrijelat de brazdele care apără de focurile desc padarile pitice.

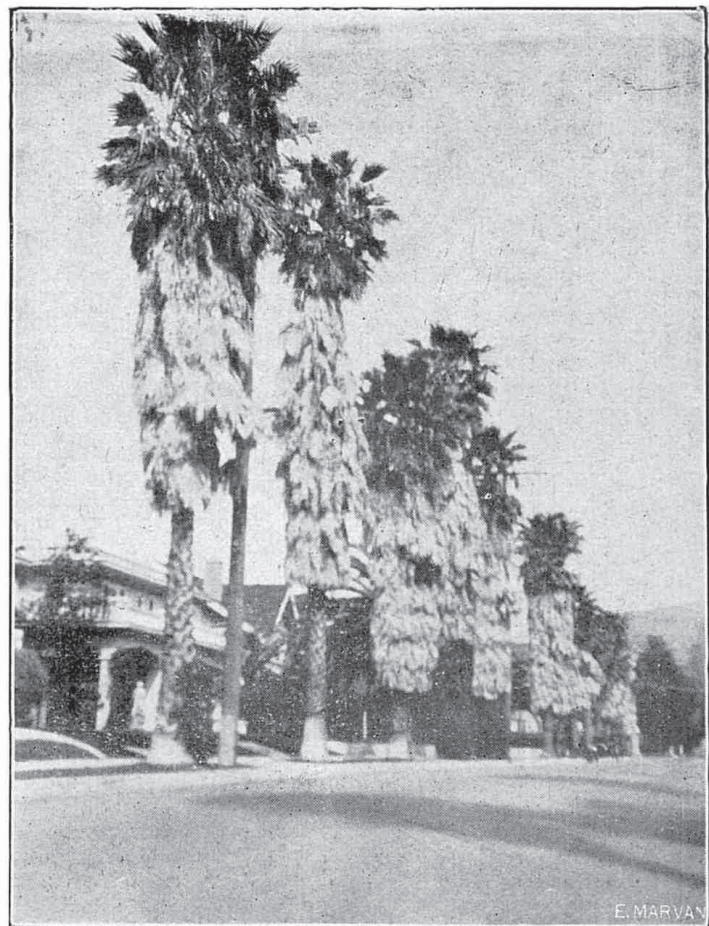
Astfel ajungem la Pomona, numita după zeița care dăruiește oamenilor poamele. Largă stradă, vaste livezi, câteva clădiri frumoase, toate interesante în varietatea succesiunii lor. O biserică baptistă e clădită, se pare, din marmură curată și are o impunătoare fațadă.

Aici trebuie să fie colegiile universitare la care mă chiamă prietenia unui American inițiat în toate limbile romanice, inclusiv a noastră, pe care o cetește cu ușurință și o pronunță corect, d. Maro Jones. Dar, cum pentru zidirile de acum douăzeci de ani se alesese cel mai binecuvântat colț de grădină drept în fața muntelui, o dumbravă a Armidei, cu vechi stejari, sprinteni eucalipti, piperi, afârnând în plete de salcie, platani pletosi, portocali și lămâi, boschete de măcieși în toate colorile, acum orașul care dă numele său așezământului universitar e de o parte, iar înalta școală de alta. Adecă într'un grațios orășel care s'a format de la sine și căruia i s'a dat sonorul nume frances, așa de potrivit pentru această claritate submontană, de Claremont (Clermont).

Am din nou prilejul de a vedea o Universitate ameri-

Peisagiu californian.

Vegetație in SuJul californian.

cană, data aceasta mai pe îndelete, condus de d. Jones, de președintele Burgess, de o studentă româncă, d-ra Paraschivescu (alți doi studenți sânt la Los Angeles): văd sălile de clase mari, încăpătoare, unele cu scene de teatru, casa fetelor unde se ieau în grup mesele, locuința oaspetelui meu. Sânt două colegii, cu două rânduri de profesori, în care se predă istorie, cu biograful lui Lincoln, d. Stevenson, sociologie, filosofie (și o profesoară), franceza (și cu fiul lui d'Estournelles de Constant), germana (cu un German), italiana, istoria artelor (cu un viou Catalan). Locuința în căminuri se plătește o mie de dolari pe an; ficcare-și are odaia. Firește, sexele sânt deosebite. Din ce mi s'a spus, din ce am văzut, am impresia unei vieți sănătoase și nevinovate; fetele se laudă că băieții nu sânt primejdioși, „niște copii mari”. Sportul nu ieă mai mult de patru oare pe săptămână, cu tennis, foot-ball, călărie, canotaj. Examenele sânt semestriale, mai mult în scris; lucrări se dau neconținut și se lucrează cu conștiinciositate. Profesorii au și aici încrederea că se face un lucru bun și folositor, că nu este inferioritate față de glorioasele lăcașuri sărace din Europa, că aici, în domeniul spiritului, e adevărata Americă și că din aceste lăcașuri se ridică noul vultur al viitorului.

În această imensitate risipită sânt și Români, unii boğați, cei mai mulți înstrăinați, de trufie sau de sfială. Ar fi vre-o trei sute. Cutare Român din Sălagiu, ca d. Alexandru Pop, din Băseștii lui „badea Gheorghe”, a ajuns la o bună situație materială, unită și cu păstrarea tuturor însușirilor de înțelepciune, de măsură ale Românului sălăgean: e o plăcere să-l auzi vorbind! La gară patru fete în costume bucovinene, una cu mama ei, celelalte trei cu tatăl și mama, cu bunicul și bunica, tocmai din Cuciurul Mare. Frumos tablou de familie! Și e o bucurie să-i auzi vorbind așa de frumos românește, cu o emoție care face să tremure buzele bătrânului. Fiul a fost profesor în Canada; acuma lucrează la lemn. Cum s'ar întoarce! Și,

când îi presint posibilități, încet, duios i se desfac cuvintele: „Sfânt ți-ar fi numele!”.

Cercetez, eu bunul prieten al nației mele, d. Jones, și mai departe complexul de clădiri al colegiilor. Biblioteca, în formație, cuprinde o sală de lectură comună și alta pentru reviste, dar în fiecare așezământ se cetește prin odăi cu carte împrumutată; și depozitele pot fi întrebuințate de orice student pentru lectură: nu se cunosc cazuri de înstrăinare. Unele din sălile de citire particulare sânt de un lux deosebit. Un club de studenți are o sală de mâncare potrivită pentru orice masă de gală la un palat. La colegiul Scripps, locuința fetelor are toată înfățișarea unei mănăstiri spaniole, cu pavagiul de cărămizi roșii, cu tavanurile lucrate, cu mobilele de caracter vechiu, cu firidele în care ard lămpi electrice; pe lângă chiliuțele dormitoriilor, odăi de prisos, pentru plăcerea artei, ca acelea două mobilate în stil frances. Pretutindeni materialul întrebuințat este de prima ordine.

Capela e o mare sală cu scenă și piano. Acolo se pot executa cântări pentru toate formele protestantismului; cărți de rugăciuni sânt prinse de banci. Catolicii sânt foarte puțini. În populația școlară mai mult de jumătate sânt din părinți anglo-saxoni, sensibil de mulți Germani, restul nu contează. Fetele fără avere servesc și la restaurant în otelul, *innul* patriarhal din localitate: odată terminat serviciul pe care-l fac cu atâta grație, zimbînd, ele se duc la lecții. E de prisos să spun că din partea tuturora li se arată cel mai deplin respect; nici vorbă de a li „face curte”, cu atât mai puțin de a fi grosolan cu dănsese. Sânt dus la teatrul elenic, în care se fac ceremoniile vara.

Sântem aici în marginea chiar a deșertului, a părții din sterpului pământ californian pe care omul n'a creat-o încă, prin munca și destoinicia lui. Chiar lângă cele mai frumoase livezi de portocali, de pe care merele de aur se

rostogolesc până în stradă fără să le ia nimeni—dar un placard, adesea repetat, făgăduiește o răsplată cui „arestază și dovedește pe hoții de portocale”—, începe terenul pietros, uscat, în care se înrădăcinează numai îndărătnicii arbuști de pustiu și o astfel de ușoară vegetație pe care căldurile—deocamdată norii se adună pentru ploaie—, căldurile care pot ținea fără un pic de apă și zece luni le vor nimici răpede odată cu ivirea verii. Aici nu mai curg apele de supt pământ care țîșnesc din muntele bortalit ca un burete. Dar câte o casă a și răsărit, atrasă de perspectivele viitorului. E un început și, în această societate așa de activă și întreprinzătoare, în care totul îndeamnă la asaltul imposibilului, e foarte probabil că el va fi urmat și grădinile de poveste vor răsbate tot mai adânc până la poalele muntelui ocrotitor.

Căci sântem în țara unde zilnic se fac minunile, unde improvisațiile închipuirii se prefac în realități solide și șpornice. Nicăiri omul n'a fost mai creator decât aici, nicăiri n'a avut mai mult sentimentul că *el* face. Prietenul care mă poartă printr'una din cele mai mândre alei din lume, numai bicișug de roade în arbori, numai zimbet de flori în margene, roșu de mușcat, roz de trandafiri, îmi spune povestea acestei splendide înfaptuirii. Doi Canadieni au venit și li s'a parut locul bun. Cu mijloacele lor de cuceritori ai codrului mereu, de fundatori ai orașelor au făcut din nimic ceia ce se vede astăzi. Când conducători ai Australiei au vizitat California, care li datorește eucaliptul și stufosul piper sălbatec, li-a plăcut ce făcuseră întemeietorii și i-au luat cu dânsii. Astăzi Australia are prin fapta lor un oraș aidoma ca acesta.

Ne întorcem supt ploaie. Norii amenințători au crăpat. Pământul primește, în această deschidere a primăverii, darul rar al apei de de-asupra. O primește recunoscător, dar fără să aiba numai decât nevoie de generositatea, puțin obișnuită, a cerurilor.

4. La granița Mexicului.

Pe drumuri stropite — aceiași perfectă șosea de ciment lăiată în două, prin dunga albă care delimitează mersul automobilelor—, printre câmpii muiate pornim des de dimineață spre San Diego și Tijuana, la granița Mexicului.

La șase ceasuri lumea a și început să se miște. Incurcișăm câteva automobile grăbite. Pe câmp o ceață ușoară se ridică peste arături în pământ negru și brun ca o râșneală de cafea. Un miros de îngrășăminte plutește în aierul încă rece.

În dreapta și în stânga capriciile hispano-americane ale arhitecților californieni, ca niște mari flori, colorate viu, din care nu e una care să semene cu cealaltă. Nu e meritul proprietarilor trecători, ci al acestor harnici cercetători ai trecutului și descoperitori ai formelor viitorului. Terasese se succedă în cea mai variată amestecătură de linii. În față brazdele de un verde adânc, perfect îngrijit fără servitori, albele potire ale florilor de cala.

De-odată o pădure, o adevărată pădure de sonde, deasă, dar de aceiași impecabilă ordonanță ca și portocalii și lămâii din livezi, răsare și îndată ne încunjură. Aici petrolul e așa de bogat, încât îngăduie ca șchelele, cu eleganța construite, să-și atingă coatele. Totul e atât de strict orânduit, de asigurat contra oricărei primejdii, încât în umbra piramidelor de scânduri omul își poate face și locuși căsuța și drumul cel mai neted, cel mai curat poate trece în chiar marginea lor. Ici și colo vedem lingurile în mișcare.

Străbatem așezări mai mărunte, care se țin lanț cu întovărășirea târcată a haosului de reclame. Și după două ceasuri de drum ni se arată drumul spre una din misiunile, din vechile misiuni spaniole care încă în veacul al XVIII-lea puneau bazele unei țeri creștine și civilizate. E întemeierea părintelui Serra, închinată unui sfânt al cărui nume

trezește amintiri dunărene, de acasă. Caci Sfântul Ioan de Capistrano, profetul de lupte din Abruzzi, a catehisat Ardealul nostru și el, alături de Ioan Hunyadi, a liberat, cu mulțimea cruciaților lui simpli și săraci, Belgradul de asediul lui Mohammed al II-lea. În timpul războiului care ne-a năvălit niscaiva zeloși ocupanți de lege catolică îi confundaseră oasele cu ale Sfântului Grigore Decapolitul de la Bistrița, pe care se și grăbiseră a le anexa.

E un încântător colț de natură și de istorie. Din cărămizi coapte și necoapte, cu ajutorul Indienilor, neobosiții propoveduitori ai Evangheliei au făcut o mare mănăstire, un institut spaniol al epocii lor. Largi curți, pline azi de florile cele mai variate, dar odată cuprinzând gospodăria unei ferme, încântătoare patiuri de reculegere de-asupra cărora spânzură clopotele unei meșteșugite renovări pentru turiști, lungi coridoare boltite, camăruțe de locuință și rugăciune, o capelă și o lungă biserică, dăruită de aceiași restauratori cu cea mai aurită din catapitesme, care scânteie ispititoare la capătul misticei penumbre.

Și lumea vine și se roagă, pe când în prăvălia-Museu, cu ceva cărți, veșminte și picturi vechi, se vinde pe preț scump istoria în mai multe volume a Misiunilor și „poterie cehoslovacă”, purtând însăși aceasta intitulare. Sânt aici grupe de copii mexicani, oacheși, buhoși, flenduriși, căscând adâncii ochi negri la splendoarea sacră a altarului, sânt fete cu figurile palide supt negrul păr uns și lipit pe tâmpile, sânt roșii figuri indiene cu osatura proeminentă, care dovedește îndărătnica păstrare a rasei celei mai vechi, sânt ciudate fețe de cenușa în care bătrânii ochi sânt ca punctele negre ale cărbunilor stinși. În această semi-obscuritate, aceste sumbre elemente de rasă te strămută cu veacurile înapoi, în vremea sângeroaselor plămădiri.

La oarecare distanță cea mai stăruitoare reclama înfiptă pe toate povârnișurile catifelate îndeamnă la alcătuirea unui nou oraș, închinat Sfântului Clement. O parte

din case s'au și făcut, un alb club de o delicată arhitectură invită la petreceri, se arată unde vor fi clădirile de utilitate publică, apa prinde a se strecura supt piatră. Avem supt ochi priveliștea inițierilor orășenești în această țară de surprinderi. Ceva mai departe, Sfântul Onufrie își așteaptă și el ceasul. Pe când la capătul calendarului spaniol Oceans Beach, „plaja Oceanului”, e o așezare isprăvită și bine întemeiată.

Acuma, la dreapta, Oceanul palid își întinde pânza liniștită; abia la mal stâncile de dedesupt rup apa în spume. Un țerm încă pustiu, pe care se usucă mari ierburi răscolite, cu înfățișarea de coraliu moale, putred, lângă iarba grasă, cleioasă, de *ghiață* cu floricele roșii, lângă țeposul cactus de pe care atârnă fructul mărunț ca sângele. Lângă rămășițe din lemnul vechilor naufragii foarte puține scoici sfărâmate pe care le îngroapă nisipul.

San Diego e încă departe. Crezi că-l ai când se înșiră iar căsuțele-jucării, de cea mai pitorescă legătură, otelele ascunse între arbori, clădiri monumentale, ca o școală militară. Dar el fuge tot mai departe, până ce în sfârșit cetatea Sfântului Didac strânge între casele ei chipoase, adesea de un lux elegant, în care, pe lângă o lume de afaceri mai puțin grăbită ca aiurea, bătrani și bătrâne, la capătul unei vieți de muncă, își primblă agale, cu o senină așteptare a morții, oasele obosite.

Apoi această civilizație de floare umană adausă la florile naturii se împuținează, sărăcește, devine mai rară, mai umilă. Mexicanul care așa de mult ajută cu munca lui prosperitatea Californiei, omul bronzat, cu pălărie largă, nu mai are din ce scoate bogăția pentru alții. Spre umbra lui țară învălmășită de revoluții periodice, terorizată de bolșevismul bandelor politice — mai ieri noul președinte și-a avut falca zdrobită de gloanțe—, ne ducem acuma.

Ia'to la o străintoare unde cocheții „ofițeri U. S. A.” au aierul unor cavaleri cari și-au întrerupt danțul. Lângă ei

colegul mexican cu nasul mare supt o șapcă asămănătoare n'are nimic din eleganta lor corectitudine: poartă în voie picioarele, plesnește poclitul automobilelor, râde. În față necuviincioasa reclamă a unei berării cu 75 de cents pâharul de *cerveza* cu o marcă americană.

Aici, la Tijuana, „mătușa Ioana”, e cârciuma Americii prohibiționiste. Mexicul e represintat doar prin colorile tari ale frontului de dughene cu așa-numitele „curio” („curiosități”), dar înainte de toate cu băuturi de tot felul, cu ispititoare curți pentru „moonlights” (chefuri de lună), cu muzicanți și dănțuitori, cu fete ochioase, harnice numai din ochii adânci. O atmosferă de lene și de corupție otrăvește și aierul. Lume săracă se târăște, pândind câștigul neonest. În figuri e mai mult din Indianul cucrit decât din nobila și crunta, neiertătoarea rasă a cuceritorului spaniol.

Ceva mai departe e, pentru aceiași Americani doritori de a petrece, un splendid local de joc de cărți și de restaurant lângă băile de la Aguas Callientes, „Apele calde”. Aici fantasia de colori și linii moștenită de la Indieni se desfășură în toată fantastica ei bogăție; roșul și albastrul domină. Plafoane de lemn sculptat acopăr marile săli, pline de o lume ahtiată de altfel de viață, fără rigorismul onest și prohibiția sănătoasă.

Costumele se exhibează și ele pentru petrecerea aceleiași categorii de vizitatori. La garderobă o fată cu pantaloni de catifea albastră foarte largi jos oferă țigarete. În sală muzicanții se poartă ca în „Bărbierul de Sevilla”, dar cu mijlocul într'un fel de cojocule galbene și în cap cu îmense pălării de paie terminate printr'un vârf supțire.

Se cântă ariile locale și bucăți de operă, și din gură. Apoi muzicanții cântând străbat odăile ca un omagiu către oaspeții pe dinaintea cărora trec. Vechiu cavalerism al Spaniei-mame. Și privirile se opresc îndată asupra danțului din țara veche: un delicios duo între băiatul în largi haine galbene și alba fată cu pieptărașul colorat și rochia scurtă:

peșirea de dragoste se face în nesfârșite vesele învârtituri, el năvălind, ea, grațios, ferindu-se. Iată-l aruncând jos pălăria și ea joacă în jurul ei, nu: *pe* dânsa chiar, cu o delicată bătaie în loc a piciorușului. Apoi ridică marele stog de paie și i-l pune pe cap. Bătălia e câștigată. E un farmec!

Ne întoarcem pe ploaia deasă, prin noroiul drumurilor proaste. „Mexicul cel adevărat e încolo”, arată cu mâna d. Hey, negustor de „curio” azi, consul, șef de misiune austriacă, proprietar de rancho ieri. „Acolo e o lume, și ce bogăție — și ce lipsă de noroc!”

La întors luăm altă cale decât aceia care duce la Misiunea Sfântului Ioan de Capistrano. E marginea însăși a Oceanului, sămănată cu cele mai frumoase nume spaniole de-a lungul plajei împănate cu case, pe care le încunjură reclame pentru alte zidiri. În față neguri încunjură marea insulă S. Catalina, vecină cu ostrovul Sfântului Clement. E acum proprietatea fabricantului „gumei de molfăit”, *chewing gum*, — cum se vede, un binefăcător al umanității, care-și merită suveranitatea insulară. „Chewing-gum” și lucrul în serie merg de altfel împreună: „serviciul” social și distracție.

De acolo din fund o geană de aur pleacă, lărgindu-se până acopere cu transparența-i luminoasă tot cerul până în capăt. Nori mari, ca un șir de munți vineți, străpung aureola glorioasă a apusului. De-asupra soarele căzând aruncă mari raze roșii ca de sânge care de la un timp se topesc într'un zăbranic încrețit ca o draperie de statuie antică. E o măreață tragedie crușită acolo în ceruri. Vechii Indieni puteau să vadă în ea luptele cele mari ale zeilor și prăpăstioasele căderi ale Impărățiilor. Până ce aripa nopții cade grea, stingând totul.

Acuma sântem în lumea sondelor în turmă. Apoi mai departe între nesfârșitele lumini din Longwood: oteluri strălucesc, reclame chiamă nervos, firme roșii fișnesc de-

asupra, prăvălii de fructe rostogolesc bogațiile coastei binecuvântate. În fund, zgomotos pe toată noaptea, Los Angeles.

A doua zi, într'un intermezzo de soare văd clădirile Universității, unde am și onoarea de a vorbi despre arta bizantină și problemele ei. Princiare clădiri și aici, una făcută din câștigurile fotbalului. Răbdătoarele studii ale arhitecților au produs mănăstirea franciscană, cu *chios-tre* pe supțiri coloane, cu ocnite spaniole și *azulejos* arabe, cu greoaie porți sculptate de lemn vechiu. Studentul are aici, cu săli de seminar largi ca un mic Parlament, cu holul de ceremonie ca pentru întronarea unui rege, tot ce-i trebuie, până la librărie, la restaurantul ținut de Universitate. Apare și un ziar al acesteia, „Troienii”. Pretutindeni ordine, bună cuviință, poftă de a învăța—poate prea mult — cu inteligență și atenție.

Părăsim orașul, petrecuți de studenții noștri, acum cinci la număr. O domnișoară moldoveancă, Bercea, e dentistă; sora ei se pregătește de aceeași carieră. E și mama ardeleancă, fratele unuia din cei mai buni artiști de cinematograf (este și un al doilea). Gândul țerii li umezește ochii.